

«CUDOL», POETA SATÍRIC GANDIÀ

Gabriel GARCÍA FRASQUEST

El pseudònim «Cudol» correspon, com ja ha estat ben aclarit, al prevere i arxiver Andreu Martí Sanz que, durant el temps de la República, publicà els seus poemes satírics d'atac polític en la *Revista de Gandía*, òrgan de la Dreta Regional Valenciana en la ciutat i el districte. Ara bé, es manté el dubte sobre la possible atribució que es podia fer al prevere gandià de la resta de poesies satíriques que hi aparegueren, signades amb criptònims distints tals com «Nemesio Cudol i Tap», «Nelo Bacora» i «Nelet».

L'investigador Ricard Blasco, que ha estudiat aprofundidament la poesia política valenciana, s'ha ocupat, repetidament, dels versos de «Cudol» que pogué consultar en la col·lecció particular de *Revista de Gandía* que guardava Andreu Escrivà Roger, redactor en cap del setmanari en l'època que ens ocupa, el qual afirmava que Martí Sanz era l'autor de totes les poesies satíriques aparegudes a la publicació. Blasco desconfià d'aquesta asseveració en comprovar que les composicions poètiques signades per «Pep» corresponien a les que Josep Esteve Victòria, «Pep», publicava al *Diario de Valencia*, la qual cosa el féu pensar en la possibilitat que els altres pseudònims corresponguesen també a autors diferents, ja que suposava que «Cudol» no tenia cap motiu per a utilitzar-ne altres distints dels que ja tenia acreditats¹.

Altres estudis que esmenten brevíssimament la producció literària de Martí Sanz es limiten a dir que utilitzava «Cudol» entre altres pseudònims². Aquesta és la qüestió que pretenc ajudar a esclarir, a més d'analitzar les raons de la utilització, de l'elecció i del canvi de pseudònims, prenent en consideració l'emissor, el missatge, el canal i els receptors o destinataris, tant els correligionaris com les persones directament al·ludides en els seus versos³.

Síntesi biogràfica.

Andreu Martí Sanz nasqué a Gandia el 30 de novembre de 1890. Als tres anys quedà orfe de pare, la qual cosa el dugué a ingressar en l'Asil de Sant Joan Baptista, a la ciutat de València,

- (1) Vg. BLASCO, Ricard, *Poesia política valenciana 1802-1938*, València, ed. 3 i 4, 1979, pp. 241-245, i *La insolent sàtira antiga*, Xàtiva, ed. Ajuntament de Xàtiva, 1985, pp. 204-206.
- (2) SANCHEZ, Alfons, «Sobre literatura», en *Gandía 1881-1980*, Paterna, Artes Gráficas Vicent, 1981, p. 315, i PELLICER, J. i FERRER SOLIVARES, E., *Antologia d'escriptors de la Safor*, València, ed. Gregal i CEIC «Alfons el Vell», 1986, vol. II, p. 47.
- (3) Guesgenc en aquest estudi l'orientacions de MOREU-REY, Enric, «Introducció a l'estudi del nom propi a la literatura», *Butlletí de la Societat d'Onomàstica*, n. XXIX, 1987, pp. 1-9.

des d'on passarà al Seminari Conciliar per tal de cursar la carrera eclesiàstica. Acaba els estudis de teologia en 1912 i, sent ja diaca, és destinat, com a Superior, al Seminari de Sevilla. En juny de 1914 és ordenat prevere i el 14 del mateix mes canta missa a la Col·legiata de Gandia. Poc després és nomenat coadjutor del llogaret de la Carroja, en la Vall de Gallinera, on estigué fins el 21 de gener de 1916 en què fou destinat com a rector a la parròquia de Gaianes, municipi del Comtat. En gener de 1918 guanya les oposicions a beneficiat de l'església Col·legiata de la seua ciutat natal i en pren possessió en maig del mateix any. Al mes següent es produeix una reestructuració en la *Revista de Gandía*, aleshores subtitulada «Periódico consagrado al Divino Corazón de Jesús. Organo de los sindicatos agrícolas de la región», i Martí Sanz entra a formar part del consell de redacció.

En juny de 1926 és nomenat capellà de l'ex-convent de Sant Roc (església del Beat Andrés Hibernón), que restaurà dos anys més tard amb motiu de la celebració del cinquantenari de la Casa de Beneficència, institució que depenia de l'església citada.

Com a sacerdot, fou un decidit impulsor de l'Acció Catòlica i de l'Adoració Nocturna de la seua ciutat i reorganitzà la confraria del Sant Sepulcre⁴.

En gener de 1929 és nomenat arxiver municipal per l'Ajuntament de la Dictadura i, el mateix mes, comença, en el seu periòdic, la publicació d'uns articles de tema històric, que es remunten al passat medieval de la ciutat de Gandia, en una sèrie que denomina «Polvillo de antaño» la recopilació de la qual fou editada en l'any 1932⁵.

Mentre, s'havia proclamat la República i, en gener de 1932, la veterana *Revista de Gandía* es converteix en òrgan de la Dreta Regional Valenciana. Des dels inicis d'aquesta tercera època de la publicació, Martí Sanz comença a escriure setmanalment la secció d'atac polític «Ripios i pedraes», i, paral·lelament, edita en fulletó els «Apuntes històricos del ex-convento de San Roque de Gandía» i, des de setembre del mateix any, els «Apuntes històricos de la Iglesia de San José del Arrabal de Gandía».

A banda d'aquesta dicotòmica i sorprenent dedicació a l'erudició històrica i a la poesia política, li coneixem alguns poemes de tema religiós publicats a la *Revista de Gandía* o al setmanari de caràcter literari, *Bayrén*, que no sobrepassen la grisor dels que tant abunden en la premsa local de l'època⁶.

La seua dedicació a la investigació li valgué el reconeixement del Centre de Cultura Valenciana que, en la junta general del 13 de febrer de 1933, el nomenà director corresponent a Gandia, proposat per Sanchis Sivera, Leopold Trénor i Cebrian Ibor⁷. Paradoxalment, després d'haver rebut aquesta distinció i de la seua fecunda tasca d'historiador, és cessat, en setembre del mateix any, del càrrec d'arxiver municipal, probablement per causes ideològiques no alienes al seu tre-

---

(4) Extrac, principalment, aquestes dades biogràfiques d'una evocació del personatge apareguda en el setmanari *Ciudad*, edició de Gandia, n. 97, 12-V-1965, i de ZAHONERO VIVO, José, *Sacerdotes mártires (Archidiócesis Valentina 1936-1939)*. Alcoi, 1951, pp. 333-334.

(5) La notícia del nomenament d'arxiver apareix en *Revista de Gandía*, 12-I-1929. La sèrie «Polvillo de antaño» comença la setmana següent en *Revista de Gandía*, 19-I-1929. El llibre que la recopila es titula *Polvillo de antaño (Documentos para la historia de Gandía)*. Gandia, imp. Vda. de Pío Lloret, 1932.

(6) Per exemple, «Aspiraciones», *Revista de Gandía* (RG), 6-VI-1918, adreçada al Cor de Jesús; «La festa de la patrona». RG, 8-V-1920, i «Qui non est mecum contra Me est», *Bayrén*, 28-III-1929, amb motiu de la Passió.

(7) Vg. «Honrosa distinción a un gandiense», RG, 8-IV-1933. Sobre la composició del Centre, els seus objectius i activitats en l'època que ens ocupa, vg. CARRERES DE CALATAYUD, Francesc, «Los cincuenta años del Centro de Cultura Valenciana. Su vida, su actividad, sus hombres representativos», en *Anales del Centro de Cultura Valenciana*. 2ª època, any XXVI, gener-desembre de 1965, n. 50, Tom jubilar I, València, 1965, pp. 7-27.

ball de redactor de *Revista de Gandía*. Hi fou substituït per l'advocat Josep Vila Garcia⁸.

Pocs dies abans de l'esclat de la guerra civil, Martí Sanz és empresonat i, en agost de 1936, mor afusellat en el cementiri de Gandia, víctima de les passions fratricides que desencadenà el conflicte bèl·lic⁹.

L'elecció del pseudònim.

Revista de Gandía fou la publicació saforenca de més llarga vida. Aparegué el dia 21 d'abril de 1900 i continuà publicant-se, si més no, fins a l'11 d'abril de 1936, núm. 1864.

Sempre fou el bastió de la dreta catòlica de la comarca que s'enfrontava a la creixent onada de republicanisme i anticlericalisme que, des de principis de segle, es deixà sentir mitjançant publicacions de curta durada tals com el *Heraldo de Gandía* (1900-1901), *Gandía Moderna* (1902-1903), *Don Quijote* (1911-1912) o *Germinal* (1918-1921). En totes elles jugà un important paper l'aferissat anticlerical, veritable menjacapellans, Josep Chova, que creà, per tal d'atacar *Revista de Gandía*, la secció «Palos y pedradas» on se citava el setmanari catòlic amb els apel·latius de «la Gallofa» o «Servilleta Higiénica». Aquesta secció, que començà a *Gandía Moderna*, es metamorfosà en «Pedriscos» en el setmanari republicà *Germinal*. *Revista de Gandía*, per tal del respondre adequadament, n'engendrà una altra titulada «Palos y mandobles» que, probablement, redactaria Martí Sanz. Aquests títols tan contundents tingueren continuació en els «Palmetazos» de *El Popular* (1927-1935), òrgan local del Partit Socialista, o en les «Masaes» i «Cantalaes» d'Ignasi Martínez, «El Chicon del Hort de Masa», en el setmanari carlista *Mondúber* (1932).

Quan *Revista de Gandía* deixa d'estar consagrada al Cor de Jesús i, sense canviar gaire l'orientació ideològica ni la composició del consell de redacció on continuen abundant els clergues, es llança a la lluita política com a òrgan de la DRV, Martí Sanz inicia la secció «Ripios i pedraes», títol amenaçador que no desdeïa en absolut dels que hem citat suara i que, a més, li permetia jugar amfibològicament amb el castellanisme «ripios», igual útil per a fer harca com per a referir-se a versos escrits amb descurança, i lligar amb el que el seu col·lega Josep Esteve Victòria, «Pep», adoptà, en l'any 1932, per a la seua secció del *Diario de Valencia*, òrgan, així mateix, del partit que encapçalava Lluís Lúcia: «L'actualitat ripiada»¹⁰. De «Pep», també prengué una certa preocupació ortogràfica que el portà a defugir, en general, les solucions castellaneres tan utilitzades en la poesia satírica valenciana. La fórmula estròfica que usà fou la del romanç, que resultava senzilla, popular i eficaç, alhora, i, com a pseudònim, escollí «Cudol», valencianisme lèxic de gran sonoritat, que havia estat emprat repetidament en col·loquis i premsa satírica valenciana al llarg del segle XIX. Recordem, per exemple, les diverses «Conversacions» entre «Saro Perrenque, carreter de Godella i el Dotor Cudol, abogad de Valensia», del col·loquier Manuel Civera «El Fideuer»¹¹; o la utilització del terme «Profeta Cudol» per part de Bernat i Baldoví en el pe-

(8) Arxiu Municipal de Gandia, *Llibre d'Actes 1933-1934*, «Acta del 22-IX-1933» i «Acta del 6-X-1933», sig. 128. RG no acceptà de bon grau el relleu, com es reflecteix en el «Coloquio de los perros» del dia 30-IX-1933, on ataca el batle i el nou arxiver.

(9) Els aspectes referents a la premsa periòdica de Gandia poden consultar-se al meu *Catàleg de la premsa comarcal, la Safor 1880-1982*, Gandia, CEIC «Alfons el Vell», 1988.

(10) Sobre la poesia satírica de «Pep», vg. BLASCO, Ricard, *Poesía política...*, pp. 245-268, i *La insolent sàtira...*, pp. 204 i ss; i, IBORRA, Josep, «La poesia política valenciana 1930-1939», en *Arguments*, n. 1, 1974, pp. 191-199.

(11) Vg., per exemple, BLASCO, Ricard, *Poesía política...*, pp. 55 i ss. Un altre «doctor» vindicatiu i liberal, com ho era el de les «Conversacions» que comentem, és el «doctor Pantufla», ideòleg de la «Chunta del Mòle» i veritable *alter ego* del seu creador, Josep Mª Bonilla. Vg., per ex., *El Mole*, 1-IX-1855.

riòdic *La Donsayna*¹², cercant una antítesi humorística semblant a la de «ser doctor de secà» de la *Rondalla de Rondalles* de Lluís Galiana¹³ o a la del col·loqui *Conversació entre el Llisenciado Tarrós de Almásera y Tófol Rosegó de Alboraya*¹⁴. Encarà hi podíem afegir la utilització que en feren alguns periòdics satírics com *El Doctor Cudol*, «Curiós paperet, mes belluter qu'un conill de porche, fet, com si diguerem, apòsta... per a tirar semanalment dotoreríes», que aparegué el 4 de novembre de 1880, dirigit per Constantí Llobart, o *El Cudol*, «Periòdic que allà vorem lo que será», que començà a publicar-se a Xàtiva en agost de 1890¹⁵.

Martí Sanz adoptà, doncs, un pseudònim de llarga tradició, però no amb el possible sentit figurat d'home obtús, d'intel·ligència escassa, sinó amb el de roca llancívola per tal de conferir a la seua sàtira un caràcter demolidor que aconseguís complacència i complicitat entre els seus correligionaris i estamordiment entre els adversaris ideològics que n'havien de patir l'agressió i que, per temor a una crítica tan sagnant, haurien d'optar per modificar la conducta moral o cívica que exhibien. I encara seria possible atribuir-li una altra connotació, no sabem si volguda per Martí Sanz, ja que, si tenim en compte que les seues invectives eren producte d'una veu emparada en l'anonimat, el pseudònim «Cudol» connectava amb el costum, encara ben estés a la comarca quan apareixien els seus versos, de «fer cudolets», o siga, emparant-se en la foscor de la nit, fer befa o declarar les faltes d'algú, mudant la veu per tal de no ser reconegut.

La secció «Ripios i pedraes».

La llarga vida de *Revista de Gandía* havia estat més aviat ensopida i llanguida en les dues primeres èpoques entre 1900 i finals de 1931. Les seues pàgines venien plenes d'informació dels actes litúrgics de les diverses esglésies, de panegírics rimats als sants més acostats i d'articles d'ideologia ultramuntana, però quedaven allunyades del batec vital de la societat, potser perquè, pel seu caràcter religiós, havia de guardar les formes en el debat polític, per la qual cosa seria difícil trobar, i més en català, antecedents a la secció de «Cudol»¹⁶.

Els «Ripios...» començaren el 9 de gener de 1932 i constituïren, junt a la secció «Quisquillas» (probablement del mateix autor), un front de lluita política que basava l'atac en la mofa cruel de l'adversari ideològic que restava inermes enfront de l'agressió, ja que l'artífex s'amagava confortablement darrere el criptònim.

Les seues víctimes predilectes foren els republicans del setmanari *El Momento* —que ell hi anomenava «El Jumento»— pel seu palés anticlericalisme i la incorporació municipal, ja que era la institució més pròxima al ciutadà i desprestigiar-la significava, així mateix, desacreditar el règim republicà. Però ben aviat passà a l'atac personal, que exercí contra Guillem Domingo Sidro, metge odontòleg, destacat dirigent republicà, tinent d'alcalde de l'Ajuntament i fundador de *El Momento*, al qual batejà amb el sobrenom de «Don Fandanguito»; el diputat del PURA, Hèctor Altobàs, pel qual sentien una fòbia especial per causa del seu manifest anticlericalisme i a qui anomenaven

(12) «Cansons com a melons», *La Donsayna*, n. 3, 15-II-1844.

(13) PELLICER BORRAS, Joan, *La «Rondalla de rondalles» de Lluís Galiana*, València, ed. Ajuntament d'Ontinyent, 1986, pp. 164 i 216.

(14) RIBELLES COMIN, José, *Bibliografía de la lengua valenciana*, vol. IV, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, pp. 66-67.

(15) NAVARRO CABANES, Josep, *Catàleg bibliogràfic de la premsa valenciana*, València, 1928, ed. «Diario de Valencia», pp. 64-65 i 82, respectivament.

(16) Per ex. MARYTIERRA. (pseudònim del prevere Salvador Boix), «¿Verdes o maures?», RG, 4-IX-1920, o alguns «Palos y mandobles» bilingües, com els apareguts a RG, 6-III-1920, que constitueixen un clar precedent dels «Ripios...»: van firmats per «Varios socios de Unión Obrera», però al darrere sembla endevinar-se la mà de Martí Sanz.

«Altaveu» per les seues intervencions un tant extemporànies en el Congrés; el socialista Francesc Julio, al qual coneixien pel «Corderet de tahona», per ser forner com el diputat Manuel Cordero, i a qui criticaven durament per estar relacionat amb la puja del pa, tema que fou molt controvertit en la premsa de la comarca, i per abocar en els mítings opinions anticlericals; el saineter gandià Ligor Ferrer «Ligoriét», perquè en una escena de la seua revista *A la vora del riu Serpis*, criticava les dones dretanes; el regidor Joan Josep Bernabeu, per la seua suposada ineptitud; el jove Ramon Romaguera Howard, advocat de la companyia del ferrocarril d'Alcoi, per haver boicotejat un acte de la DRV; Víctor Grau, un fuster, regidor de Tavernes de la Vallidigna, al qual s'hi referia amb l'apel·latiu de «Vivillo» i «Pernales», per suposada apropiació indeguda de diners públics i, també, uns «Ripios...» ben atípics adreçats als rics als quals pretenia convèncer del suïcidi a què s'abocaven si no donaven suport amb el seu capital a les campanyes de la dreta, no sols perquè defenia els interessos de Déu i de la pàtria, sinó per tal de fer front al comunisme que, al capdavant, els deixaria les butxaques netes¹⁷.

Fora de la secció aparegueren dos poemes, signats, així mateix, per «Cudol». Un, dedicat a la Mare de Déu dels Desemparats, titulat «¡Mare, que tornen a casa!», en el qual implora a la patrona dels valencians que retorne a la seua vora els fills extraviats, ara plens de «fúria satànica», i l'altre, titulat «Valencia», on canta les excel·lències de la terra, escrit per a ser llegit per un xiquet en un aplec estudiantil de les escoles de l'Ave Maria¹⁸.

El canvi obligat del pseudònim.

En els inicis de la secció «Ripios i pedraes», el criptònim assegurava una gran impunitat en l'opinió i en l'agressió. Els republicans de *El Momento* replicaren ràpidament amb el menyspreu o la burla, però absolutament desconcertats pel que fa a la insospitada autoria. Mes la contumàcia de «Cudol» a ferir cruament les fibres més sensibles de l'adversari provocà una controvèrsia cada cop més agra i insultant.

El metge Guillem Domingo, que hi havia estat satiritzat per causa d'un article publicat a *El Mercantil Valenciano* la vespra de Sant Josep amb el pseudònim de «Rubricado», on venia a dir que Gandia era liberal malgrat el reaccionarisme del clergat, respongué amb gran virulència a les burles cruels de què fou objecte per l'emboscat versaire.

¡Como añorais la hoguera, los autos de fe, las caenas... y demás vulgaridades de este corte...! ¡¡Están verdes!!¹⁹

A continuació blaslava el bescantament despietat que exercia «Cudol», fruit d'un «catholicismo enfermizo y afeminado engendro de jesuítas»:

Zaherir a la persona a su ejercicio profesional etc. etc... con la ponzoña, barullo... palabrería barata... sin rebatir un argumento, una idea. Para ello se necesita fósforo en la sesera i no hay. ¿Que de esta forma dejais con la boca abierta a todos los papanatas que con vosotros están? Innegable. ¿Los éxitos cosechados por «Revista» con su uso? Incalculables. Para ponerlo en práctica muy ufana, se sirve de testaferreros como

(17) Crítica a *El Momento* («Ripios i pedraes», RG, 6-II-1932, i 13-II-1932); a la República (RG, 9-I-1932, 20-II-1932 i 21-V-1932); a «Ligoriét» (RG, 26-III-1932); a Guillem Domingo Sidro (RG, 30-I-1932, 2-IV-1932 i 16-IV-1932); a J.J. Bernabeu (RG, 27-II-1932); a l'Ajuntament de Gandia (RG, 16-I-1932 i 23-I-1932); a H. Altabàs (RG, 5-III-1932); a F. Julio (RG, 12-III-1932, 30-IV-1932 i 21-V-1932); a R. Romaguera (RG, 14-V-1932); als rics (RG, 23-IV-1932); als desertors de la fe cristiana (RG, 19-III-1932); a Víctor Grau (RG, 26-VI-1932 i 30-VII-1932).

(18) RG, 7-V-1932, i 22-VII-1932, respectivament.

(19) «RUBRICADO»: «A Cudol», *El Momento*, 11-IV-1932.

—Cudol— por ejemplo, quien haciendo de voceras, sin asomar la nariz, evoca la «mar y morena» de una cultura... un sistema...²⁰

La diatriba de «Rubricado» era un clar exponent de fins a quin punt li havia dolgut la «cudolada» i la irritació que li produïa ignorar quina mà l'havia llançada, mentre que ell havia quedat al descobert.

Tu por el contrario nada enseñarás: Ni tu figura juncal, ni el pantalón chancullo, ni el bautismo... (...) Me voy creyendo que eres alguno de los jesuítas que andan por ahí emboscados. No sé si serás jesuíta, pero producto de jesuíta... Anda —Cudol— sal ya de tu madriguera y te haremos un retrato. —Cudol— aunque tú no quieras, Gandía fue, es y será liberal²¹.

«Cudol» li contestà amb la seua particular agudesesa, tan precisa y mordaç, i recreant-se en l'engany del pseudònim.

Al senyor don Fandanguito.
Carta oberta i obligà,

Molt senyor meu; Yo vullguera
qu'estos ripios tan *vulgars*
estigueren a l'altura
—ya de sòbra acreditá—
que la seua *culta prósa*
en poc de temps ha alcansat.
Mes com no soc acadèmic
sino un pobre menestral,
i sols emplée 'l llenguage
sens atra finalitat
que de tots deixarme entendre,
tinc qu'escriure al sà i al plá.
Per lo tant, deixem la palla
i anem directes al grá.
Tot l'escrit que me dedica,
a pesar de ser tan llarc,
se reduix en sustancia
a estos tres punts capitals.
PRIMER: *Que les cudolae*
a vosté l'han molestat
de manera qu'el fan viure
en continuo sobresalt.
Escolte, amic; ¿no recorda
alló que diu lo refrà
que *donde las dan las toman?*
Pues entonces... ¡aguantar!
A vosté lo que li pasa
es qu'estava acostumat
a deixar correr la pluma

com un cavall desbocat.
I hui de pronte s'encontra
qu'en *Cudol* ha tropesat
i de resultes del choque
se sent un poc llastimat.
Refréne un poc la carrera,
escriga sense insultar,
i així vorá com recobra
la pau i tranquilitat.
SEGON: *Qu'en esta contienda*
no hi ha perfecta igualtat,
perque vosté trau la cara
i yo m'estic emboscat.
Dispense que yo li diga
qu'estem en lo mateix cas,
pues yo ni tinc coneixensa
en vosté, ni el tinc tratat.
Además, ¿que te que vore,
pa un escrit poder jusgar,
saber si l'autor es guapo,
vell o jove, gros o flac?
Encara que moltes voltes
l'autor se sol retratar
moralment mes qu'en lo físic,
en alló que ha publicat.
Així yo, sense coneixer
qui es vosté, m'he figurat
que te un carácter molt terco
i un geniot avinagrat.
Per a curar eixe gèni
diuen qu'es cosa provà
pendre grans tases de tila

(20) *Ibidem.*

(21) *Ibidem.*

alguna que atra vegà.
 ¡Bé que vosté com a mege
 això de sobra ya ho sab!
 TERCER: *Que vosté es un home
 que a tot hora pot mostrar
 la cèdula, la carrera
 i el títol de llicenciat.*
 En este punt casi, casi
 m'ha deixat atorrullat;
 pues yo no tinc mes *carrera*
 que de ma casa al treball.
 Pero tinc, en canvi, *cédula*
 (encara que un poc pujá
 degut al régim que impera

que tot mos ho fa mes car
 a pesar de lo que dien...
 i també puc ostentar
 la meua *llicenciatura*
 del servici militar.
 De modo que no te queixa;
 ya veu qu'en tot som iguals.
 S'oferix en tots los ordens
 pa lo que vullga manar
 el seu amic afectísim

NEMESIO CUDOL I TAP
 Valencia, carrer d'En Roca
 número 3, principal²².

La burla, basada en la incògnita que amagava el criptònim, continuava a la columna contigua en un article titulat «Cudol y El Momento», on anunciaven que, per fi, anaven a desvelar l'enigma.

No sufras más, insigne RUBRICADO: voy a revelarte el secreto (...) «Cudol» es, en fin, un pollo «bien», ni alto ni bajo, ni tan gordo como Prieto, ni tan prieto como Albornoz, lo que se dice un pollo «pera», un poco feo, pero la mar de requete-gracioso...²³.

Signava «Cudolet». L'infantament d'aquest cadell resultà una nova sorpresa per als redactors de *El Momento*, que intentaren respondre oportunament amb un text que venia a afegir-se a l'espiral d'odi i d'insults que feia les postures cada cop més irreconciliables.

Después de la dura *solfa* aparece —Cudol— desbrujulado. El parto fue laborioso. La alimaña ha dado suelta a su engéndro y presenta a —Cudolet—. ¡Buen refuerzo! Poco a poco desfilará la familia en pleno. Cogió —Cudol— el rosario y contando una, dos, tres, se esfuerza en que le vean *finolis*...²⁴

Francesc Julio, president de la Societat d'Obrers Flequers «El Despertar», el qual es va veure repetidament apedregat per «Cudol», també passà al contraatac, canviant —amb poca fortuna estètica— la pala de forner per la ploma de versaire en el periòdic *El Popular*, òrgan del partit socialista local, amb una punteria més fina que la dels lerrouxistes de *El Momento*, ja que pareixia saber que «Cudol» era capellà.

¿No troba qu'está molt lleig
 insultar a cuansevol,
 firmant el nom de *Cudol*
 y no el nom del bateig?

¿Vol el meu nom empañar
 desde eixa prensa insidiosa
 usant la fobia asquerosa
 que *Cudol* sol derramar?

¿No li pareix asquerós
 a, *Cudol*, qu'eixa prensa
 pera tocarne a mi l'ensa
 lladre com un gos rabiós?

La sátira en el poeta
 sempre estará ben mirá:
 mes nó si va acompañá
 de mentira y caraseta.

(22) «Ripios i pedraes», RG, 16-IV-1932.

(23) «CUDOLET»: «Cudol y El Momento», RG, 16-IV-1932. La setmana següent, RG, 23-IV-1932, encara publica «Los niños calvos», signat per «Cudolín (el pequeñín de la familia)».

(24) «A Cudol i Cudolet», *El Momento*, 18-IV-1932.

¿Es tot això el cristianisme?
Posarme a mi en entredit
amagant el nom y el pit...
¡Ya no cap machor sinisme!

No es fique més a pitonisa
abrigant males pasions
y les sehues impresions
se les guarda pa la misa²⁵.

D'altra banda, el jove advocat Ramon Romaguera Howard, acusat de tenir vel·leitats comunistes, malgrat ser fill de «bona família», i de ser el principal instigador de les blasfèmies, procacitats, insults i agressions que s'havien produït a l'entrada del teatre Royalty on havia de pronunciar una conferència política el regidor de l'Ajuntament de València per la DRV, Francesc Calatayud, decidí, per tal de contestar les acusacions de *Revista de Gandia*, traure, junt amb son pare, director de la companyia del Ferrocarril d'Alcoi i cònsol d'Anglaterra a Gandia, un manifest imprès dirigit a l'opinió pública²⁶. «Cudol» no fou en aquest cas més que un agent secundari, però l'havia acusat, sense esmentar-lo, de «tipo degenerat». Al mateix temps, doncs, que la situació esdevenia cada vegada més conflictiva i el pseudònim més popular, augmentava la necessitat de mantenir-lo secret.

Aleshores, l'autor dels «Ripios...» ja havia adquirit gran celebritat entre tota la dreta de la comarca, no sols entre els simpatitzants del seu partit, sinó que també despertava entusiasme entre els carlistes del setmanari *Mondúber* que des de la secció «Masaes», signada per «El chicon del Hort de Masa», pseudònim que encobria el director del periòdic, el farmacèutic Ignasi Martínez López, aplaudia les invectives de «Cudol» i les imitava, tant com podia, en el fons i en la forma²⁷.

La tormenta que havia desencadenat en el panorama polític gandià era considerable, de tal forma que el nostre personatge decidí «desaparèixer» per algun temps. *Revista de Gandia* el disculpava amb les següents paraules:

CUDOL, nuestro querido amigo y compañero de redacción, ha tenido que ausentarse una temporada por asuntos profesionales interrumpiendo sus regocijantes RIPIOS y PEDRAES que tanta fama han alcanzado. Le deseamos un pronto y feliz regreso²⁸.

Però al poc de temps tornà, requerit pels seus lectors i pels corresponsals de la comarca que li presentaven víctimes propiciatòries, i dirigí el punt de mira al regidor de Tavernes de la Vallidigna, Víctor Grau, a qui acusava d'haver-se apropiat de cent pessetes procedents d'un pagament de la banda de música. El personatge al·ludit, fuster de professió, presentà una querella per calúmnies contra el director de *Revista de Gandia*²⁹. «Cudol» dedicà al tema els seus últims «Ripios...», el 30 de juliol de 1932, en el que sembla un intent de dissuadir el querellant de seguir endavant amb el procediment judicial. El prevere Martí Sanz no es podia permetre acudir a prestar declaració com a autor de les imputacions que havia atribuït, perquè s'hauria descobert la seua identitat tan estrictament guardada i ell ja havia ofès massa persones. Si el seu anomenat durà tant de temps fou perquè era difícil sospitar la increïble escissió de personalitat que el duia a publicar, a la mateixa plana, articles erudits i insults rimats repartits a tort i a dret. D'altra banda, si era desemmascarat, no podria seguir amb el seu càrrec d'arxiver municipal, ja que el

(25) «Pa el poeta Cudol y "Revista"», *El Popular*, 10-V-1932.

(26) Sobre aquest tema vg «Un atropello», *RG*, 14-V-1932, i «En réplica a una hoja suelta», *RG*, 21-V-1932, article signat per Joan Mahiques, director de la publicació.

(27) Vg. «Masaes», *Mondúber*, 7-IV-1932, on considera a «Cudol» el seu germà, i *Mondúber*, 21-IV-1932. El pseudònim que adoptà Ignasi Martínez, «El chicon del Hort de Masa», va ser immediatament descobert, la qual cosa permeté respostes més apropiades que les rebudes per «Cudol». Vg. «Piedras del Mondúber. Unas chinitas», *El Momento*, 4-IV-1932 i 11-IV-1932.

(28) *RG*, 28-V-1932.

(29) Vg. «El director de REVISTA en el Juzgado», *RG*, 2-VII-1932.

batle Miquel Oltra, republicà del Partit Radical Autonomista, o siga, del mateix partit que s'expressava mitjançant *El Momento*, l'hauria destituït de manera fulminant. I la *Revista de Gandía* començà a efectuar maniobres de distracció. Així, a finals de setembre, en el mateix número que Martí Sanz començava un fulletó històric i rebia alabances com a excel·lent investigador, es deia que «Cudol» es trobava treballant a Barcelona, però que ben aviat enviaria uns «ripios», que a la setmana següent encara no havien arribat a conseqüència d'una lleugera indisposició de l'autor... i que mai no foren publicats³⁰.

Però era difícil renunciar a una arma tan preciosa per a la lluita política com els versos satírics, que tornaren a ser emprats en dues ocasions amb el títol «Informació de la Font», però ara signats amb el pseudònim «Nelo Bacora», popularíssim protagonista del sainet de Peris Celda del mateix títol. El motiu era fugitar el mestre del poble, Ladislau Chaveli, que junt al seu gendre Josep R. Peiró, també mestre i jutge municipal, mantenia una tensa pugna ideològica amb la dreta catòlica de la Font d'En Carròs³¹. El sentiment anticlerical aflorava pertot arreu, com es pot comprovar en la secció «Del districte» de *Revista de Gandía* que en constitueix un bon reflex, però el mestre de la Font reunia algunes peculiaritats que el singularitzaven: Havia abandonat el seminari per seguir la seua vocació de mestre; l'arribada de la República el consciencià perillosament i es convertí en un mestre laic; estava enemistat personalment amb el rector del poble per causa del destí donat a les obres, dites del Patronat, que ell havia ajudat a sufragar amb el muntatge d'obres teatrals entre les quals destacava, precisament, *Nelo Bacora*, però sobretot, la gent sospitava que les cròniques anticlericals, enviades des de la Font, que apareixien en el diari *El Pueblo* o les empenyadores sàtires que publicava *El tio Cuc*, «Defensor de la xusma i de la gent de tro», signades amb pseudònims canviants, eren obra del mestre Chaveli, fins al punt que se li quedà de sobrenom el títol del popular setmanari d'Alacant, aspecte que es reflecteix en els dos poemes que dedicà al cas la *Revista de Gandía* l'autoria dels quals no dubtem a atribuir a Martí Sanz³². Al marge de les coincidències generals, que després remarcarem, hi ha diversos detalls que semblen confirmar la nostra afirmació. Precisament, en la segona i última «Informació de la Font», apareix l'expressió popular, ja utilitzada en els «Ripios...», de fer les coses «al sa i al pla», el diputat Altabàs, el *cuc*, els pèrfids socialistes i l'expressió «Corderet», apel·latiu que «Cudol» havia popularitzat en tota la comarca, primer dirigit exclusivament al former F. Julio i, després, fet extensiu a tots aquells que acumulaven càrrecs oficials per a viure de l'erari públic sense gaire esforç, com deien que feia el diputat Manuel Cordero. Cal recordar, així mateix, que el títol d'aquests dos poemes no significava cap novetat, ja que els «Ripios i pedraes» del 26 de juny duïen com a subtítol «Informació de la Vall», forma idèntica a l'emprada en el cas de la Font d'En Carròs.

A l'inici de l'any 1933, apareixerà en *Revista de Gandía* la secció «Tirant al blanc», el títol de la qual era ple de resonàncies literàries, però alhora recordava les escames dels «Ripios...». La nova secció feia recordar la de «Quisquillas», tant pel contingut com per la barreja de prosa i vers, si bé ara era escrita en català. Llàstima que tinguéssim tan curta vida i que fos tan esporàdica. La firmava «Nelet», diminutiu del pseudònim que havia fet servir per al cas de la Font. Sols aparegué dues vegades i els temes que hi tractà eren similars als vists fins ara³³. En la primera oca-

(30) «Notícies locals», RG, 24-IX-1932 i 1-X-1932.

(31) Les poesies aparegueren a la RG dels dies 1-X-1932, i 5-XI-1932, o en la resposta de Josep R. Perió en *El Momento*, 9-V-1932. Josep Esteve Victòria «Pep» també atiaava el foc. Vg. «Abajo las letras: i arriba la "sensia"», RG, 11-VI-1932, a propòsit d'un carrer que es deia Cervantes i passà a dir-se del Doctor Altabàs.

(32) FERRER PASTOR, Francesc, «Un mestre: Ladislau Chaveli Gómez», en *Festes d'agost, la Font d'en Carròs*, València, imp. Ferma, 1985, afirma en aquest article encomiàstic que no era Chaveli qui enviava les cròniques a *El tio cuc*. Si és cert que ell no les trametia havia de fer-ho el seu gendre i company de professió Josep R. Peiró, o siga que tot queia a casa.

(33) La frustrada secció aparegué els dies 7-I-1933, n. 1696, i 18-II-1933, n. 1702.

sió, el catastrofisme social i polític, amanit amb atacs al règim i als seus representants; i en la segona, les crítiques al diputat Altabàs, per qui demostrà una autèntica fixació, i al jove advocat Ignasi Reig, «Sergio Petroff», que va cometre el pecat de comprar tots els exemplars de *Revista de Gandía* que duia el repartidor i cremar-los públicament. «Nelet» l'increpava així:

Eixe pollo tan espléndit	I encara que males llengües
que te caprichos tan cars	volen dir qu'és de secá
no creguen qu'és un <i>cualequiera</i>	a mi m'aseguren qu'és
pues es tot un abogad.	abogad de... llimoná ³⁴ .

Una vegada més, *Revista de Gandía* blasmava els joves de «bona família» que desertaven del seu lloc natural de burgesos panxacontents. En aquest cas es feia al·lusió a la fàbrica de refrescos que posseïa son pare i de la qual vivien, ja que «Sergio Petroff» era més conegut per la publicació de versos en la premsa local que pel seu ofici de lletrat.

En conclusió, no dubtem a atorgar a Martí Sanz l'autoria de tota la poesia satírica en català que publicà *Revista de Gandía* en temps de la República, a excepció, és clar, de la signada per «Pep», Josep Esteve Victòria. Basem la nostra afirmació en el fet que l'estrofa, el lèxi, l'estil i els temes apareixen repetits en els textos signats amb els diferents criptònims que volem atribuir-li: «Cudol», «Cudolet», «Nemesio Cudol i Tap», «Nelo Bacora» i «Nelet», la diferent utilització dels quals hem intentat explicar. D'altra banda, no creiem que entre els redactors i col·laboradors de *Revista de Gandía* hi hagués cap altra persona capaç de bastir aquells versos tan roents i escrits amb tanta fluïdesa. Les qualitats necessàries no s'improvisen.

El mes de febrer de 1933 dimiteix el batle Miquel Oltra i el substitueix Vicent Palmer, també del PURA³⁵. En març reapareix *Germinal*, «Semanario republicano de izquierdas», i *Revista de Gandía* no trigarà a iniciar una nova secció de ressonàncies cervantines titulada «Coloquio de los perros», però aquesta vegada no es tractava de Cipión i Berganza sinó de «El Jumento» i «Criminal», és a dir, els noms estrafets de *El Momento* i *Germinal*, els dos setmanaris republicans anticlericals que es publicaven a Gandia. Ignorem si Martí Sanz n'era el responsable i arribà a descobrir-se, la qual cosa és ben probable, o si les nafres produïdes per les «cudolades» ressanaren, però el batle, Vicent Palmer, el destituí, sense cap explicació, del càrrec d'arxiver municipal en setembre d'aquel mateix any³⁶. Pocs dies abans de l'esclat de la guerra civil fou detingut i, una vegada començat el conflicte bèl·lic, afusellat. També moriren en tràgiques circumstàncies, Josep Esteve Victòria, «Pep», i Ignasi Martínez, «El Chicon del Hort de Masa». Potser no sabrem mai quina quota de responsabilitat hi tingueren les rancúnies despertades amb les seus sàtires.

(34) RG. 18-II-1933.

(35) Sobre el canvi esmentat, vg. ESCRIVA ROGER, Andrés, *Apuntes para la historia política de Gandía 1880-1982*. Gandia, imp. Colomar, s.a., p. 69.